

STRUCTURI SOCIALE ȘI PATRIMONIALE ALE UNOR MOȘII DIN ȚARA HAȚEGULUI LA SFÎRȘITUL SECOLULUI AL XV-LEA

Una dintre cele mai importante familii nobiliare românești de origine cnezială din Transilvania a fost cea a Cindeștilor de Rîu de Mori¹. Ascensiunea sa viguroasă, începută încă din veacul al XIV-lea, continuată sub Iancu de Hunedoara și Matia Corvinul, se desfășura încă deosebit de insistent la sfîrșitul secolului al XV-lea. Baza acestei ascensiuni o constituiau, fără îndoială, întinsele proprietăți funciare ale familiei. În vederea măririi domeniilor lor, Cindeștii au folosit cele mai variate mijloace, pe tot parcursul secolului al XV-lea: invocarea credincioaselor slujbe (*fideles servicia*) față de puterea centrală, legate îndeosebi de lupta antiotomană, deținerea unor importante dregătorii, cumpărări, zălogiri, atacuri armate, presiuni, uzurpări etc. În cadrul acestor acțiuni de întărire și rotunjire a domeniilor, de la sfîrșitul secolului al XV-lea se conturează o etapă nouă, în care documentele nu se mărginesc numai la puneri și dări în stăpînire, ci reflectă și hotărniciri amănunțite, urmate de descrieri detaliate ale moșiilor, ale componenței acestor moșii. Ies astfel la iveală realități noi, deosebit de relevante pentru structura feudală a Țării Hațegului din acel timp.

În 1496, Mihail Cindea și Petru Cîndreș de Rîu de Mori obțin de la regele Vladislav o confirmare a stăpînirilor lor, recunoscîndu-li-se prin „nova donatio“ posesiunile Rîu de Mori, Suseni-Rîu de Mori (*Malom-wyzthorok*), Brazi (*Sebesthorok*), Ostrovel (*Ozthrowyel*), Nucșoara (*Nuxora*), Ohaba Sibișel (*Ohaba Sebyssel*), Valea (*Walya*) și Federi (*Feder*), jumătățile de posesiune Ponor (*Ponor*), Bar (*Bar*), Cîrnești (*Kernesd*), Picișa (*Poklysa*), Unciuc (*Wanchwkwfolwa*), Sinpetru (*Zenthpetherfalwa*) și Reea (*Reya*), precum și porțiuni din posesiunile Poieni (*Poyen*), Galați (*Galacz*) și Fizești (*Fyzech*), în a căror stăpînire Cindeștii se aflau deja atunci, iar strămoșii lor se aflaseră „din vechime“². Înainte de aceasta, la 18 noiembrie 1495, capitulul din Alba Iulia certifica faptul că la șapte zile după hotărnicirea moșiilor Galați și Fizești (în favoarea nobilului Ioan Vitéz de Galați și a soților săi), destoinicul Mihail din Subcetate,

¹ Szabó K., *A Kendeiek*, în *Sz*, 1868, p. 22—43; V. Motogna, *Familia Cinde în documentele veacului XIV—XV*, în *Revista istorică*, 1926, p. 68—80; A. A. Rusu, *Cnezi români din Transilvania în epoca lui Iancu de Hunedoara — Cindeștii de Rîu de Mori*, în *Revista de istorie*, 1984, 37, nr. 6, p. 556—568. Vezi și Ioan A. Pop, *Din documentele Arhivelor Naționale Slovace de la Bratislava despre Țara Hațegului la începutul secolului al XVI-lea*, în *Sargetia*, 1984—1985, XVIII—XIX, p. 215—220.

² Arhivele Naționale Maghiare, copie în colecția *Sölyom-Fekete*, II, f. 122—

iobagul și omul de încredere al nobilului Petru Cîndreș de Rîu de Mori, în numele stăpînului său și al lui Mihail Cîndea de Rîu de Mori, s-a opus pomenitei hotărniciri³. La 4 iulie 1497, voievodul Transilvaniei, Bartolomeu Drăgfi, dă de știre că Petru Cîndreș de Rîu de Mori și Mihail Cîndea de Rîu de Mori au hotărît să înlătore toate pricinile de gilceavă și toate procesele dintre ei, recurgînd la medierea a „șase bărbați cinstiți și nobili“ (arbitri)⁴. Această împăcare era absolut necesară în contextul acutelor dușmăanii și opoziții pe care le stîrnise familia Cîndeștilor în anii dîn urmă din partea vecinilor păgubiți. Ecoul unei astfel de dispute violente, destul de obișnuite în lumea feudală, se întîlnește într-un document din 14 august 1487, emis la Bircea⁵. Aici, înaintea reprezentantului lui Ștefan Báthory, voievodul Transilvaniei, a castelanilor de Hunedoara și Deva și a juzilor nobililor comitatului Hunedoara, nobilii Dumitru, Petru și Ioan de Sînpetru aduc o acuză gravă nobilului Mihail Cîndea de Rîu de Mori. Ei arată că, nu cu mult în urmă, Neagu (*Negh*), Vlad (*Wlad*), Vrancul (*Wrancwl*), Jitian (*Sythyan*) și Peteu (*Pethew*), iobagi ai lui Mihail Cîndea din satul acestuia Nucșoara, „după un anumit plan ticălos chibzuit între ei, cu arma în mîini, cu forța și în chip tîlhăresc“, s-au îndreptat spre pădurile nobililor pîriși, de unde obișnuiau să taie și în trecut arbori. Aici, cu strigăte puternice, unul dintre acești români (*unus ipsorum Volachorum*) i-a amenințat pe nobilii de Sînpetru (care voiseră să-și apere pădurile) și apoi, cu toții, i-au atacat pe acești nobili cu săbii, lănci, arcuri și săgeți, provocîndu-le unora rănii și aplicîndu-le diferite lovituri. La care fapte, ziișii nobili, „învîngîndu-și frica și ca să se ferească de moarte“, au stat „cu bărbăție“ împotriva atacatorilor și, „din întîmplare“, l-au omorît pe iobagul Peteu. După aceasta, se spune în document, la scurtă vreme, Neagu, Vlad, Vrancul și Jitian, împreună cu mai mult de trei sute de iobagi (*plusquam trecentis iobagionibus*) ai lui Mihail Cîndea, cu „pietre de moară și pari, cu mîini armate și în chip tîlhăresc“, au năvălit în posesiunea Sînpetru, în casa și curtea amintîților pîriși, au spart ușa casei, unde, dacă i-ar fi găsit pe aceștia, „i-ar fi condamnat la moartea cea mai rușinoasă“. Dar nu le-au găsit, se spune mai departe, decît pe nobilele doamne, mama și sora pîrișilor, cărora le-au pricinuit aspre bătăi, iar caselor au fost gata să le dea foc. După aceasta, nobilii de Sînpetru au cerut lui Mihail Cîndea să-i prindă și închidă pe vinovați spre a sta înaintea judecății, dar acesta a refuzat, „ca și cum aceste rele, le-ar fi făcut cu voia și la sfatul său“. De altfel, nobilul Mihail Cîndea a refuzat să se prezinte și la cercetarea și judecata de la Bircea, unde adunarea nobililor ținutului i-a osîndit pe vinovați, în lipsă, la pedeapsa pierderii capetelor. Remarcăm, ca fapt important (dacă nobilii din Sînpetru nu au exagerat), că Mihail Cîndea ridicase de pe moșiile sale peste trei sute de iobagi într-un conflict armat. Dacă socotim moșiile Cîndeștilor la numai circa 20 de sate și părți de sate (confirmate în 1496) și dacă cei trei sute ar fi fost strînși de peste tot, rezultă, în medie, 15 iobagi de sat sau parte de sat. Desigur, pentru moșiile aflate în întregime sub stăpînirea Cîndeștilor, trebuie să socotim cam 20—25 de iobagi de fiecare, iar pentru părțile de

³ Idem, I, f. 106—107.

⁴ Idem, I, f. 114.

⁵ Idem, I, f. 97—98.

săte cam cite 5—10. Important este faptul că în acest document, după ce Neagu, Vlad, Vrancul și ceilalți sînt calificați ca iobagi, ulterior ei sînt caracterizați ca români (*ex unum ipsorum Volachorum*), ca și cum „român“ sau „rumân“ avea nu numai conotație etnică, ci și socială, de țaran dependent, întocmai ca la sud de Carpați. Așa cum „român“, în unele cazuri, era în evul mediu sinonim cu „ortodox“ sau „schismatic“, tot așa, acest termen tinde să însemne și supus, în condițiile în care, în Transilvania, marea majoritate a iobăgimii era românească.

În legătură cu etnia și numărul supușilor (iobagilor) de pe o posesiune, importante precizări aduce un document din 21 februarie 1493, emis de capitlul din Alba Iulia⁶. Se spune că nobilii Mihail și Ștefan, fiii răposatului Petru din Fărcădinul de Jos, „pentru a face față grabnic în acest moment unor nevoi grele ale lor“, au zălogit lui Mihail Cîndea de Rîu de Mori, pentru două sute cincizeci de florini ungurești de aur pur, o sesie sau casă nobiliară a lor din Fărcădinul de Jos, cu cîrtea și grădina aferente și cu douăsprezece bucăți de pămînt arător; au mai zălogit, de asemenea, o altă bucată de pămînt arător, precum și încă șapte bucăți de pămînt arător situate în posesiunile Fărcădinul de Jos și Crănguș. În total, sînt douăzeci de bucăți de pămînt arător aparținătoare acelei case nobiliare. Au mai zălogit și trei sesii iobăgești, în care locuiau iobagii români David (*David*), în una, Grozia sau Grozea (*Grozya*), în alta și Damian (*Damian*), în a treia. A patra sesie zălogită era a iobagului Nan (*Nan*), care trăia în acea casă nobiliară. Se mai adaugă încă două sesii iobăgești din posesiunea Sarmizegetusa (*Warhel*), în care locuiau iobagii români (*iobagiones Wolachales*) Iacob (*Jacobus*) și, respectiv, Radul (*Radwl*). În final, Mihail și Ștefan de Fărcădin au mai luat cu împrumut încă cincizeci de florini, pentru care, dacă nu i-ar putea înapoia la soroc, să trebuiască să zălogească încă două sesii iobăgești ale lor din Fărcădinul de Jos lui Mihail Cîndea. Sorocul era ziua de Crăciun a anului 1493.

Structura pe sesii iobăgești a unei posesiuni este ilustrată și de documentul din 19 iunie 1499, emis de capitlul din Alba Iulia⁷. În acest document se află cuprins un altul, din 16 mai 1499, dat la Cluj, prin care voievodul Transilvaniei, Petru, cerea capitlului din Alba Iulia să despartă și să evalueze exact cele două jumătăți ale posesiunii Bar, deoarece nobilii Dragomir și Neag de Bar s-au împotrivit lui Mihail Cîndea de Rîu de Mori și lui Petru Cîndreș, tot de acolo, cînd aceștia din urmă, pe baza confirmării regelui Vladislav, din 1496, au încercat să-și hotărînicească jumătatea lor din Bar⁸. Împotrivirea fraților Dragomir și Neag era motivată de faptul că Mihail Cîndea și cu Petru Cîndreș ar fi urmărit să intre nu în stăpînirea jumătății lor legiuite, pe care o stăpîniseră dinainte, ci în stăpînirea jumătății care aparținea acestor nobili din Bar. Cei din Rîu de Mori au negat acuzația și s-a ajuns la judecată înaintea voievodului transilvan, care a recurs la procedura obișnuită, prin mijlocirea capitlului albens. Capitlul arată la 19 iunie 1499 că, împreună cu omul său capitular și cu omul voievodal, s-au aflat la fața locului, în jumătatea din Bar aparținătoare nobililor din Rîu de Mori, toți vecinii

⁶ Idem, I, f. 101—102.

⁷ Idem, II, f. 122—124.

⁸ Ibidem.

și megieșii acesteia, anume nobilii Ioan Sărăcin de Sălaș, Danciul de Sălaș, Andrei de Pui, Stan de Livadia, Ioan de Livadia, alături de mulți alți nobili și nenobili. Făcînd hotărnicirea și prețuirea cuvenită, aceștia au ajuns la concluzia că acea parte de moșie era formată din: șapte sesii iobăgești locuite, în care trăiau iobagii Teodor (*Thywadar*), Voina (*Oyna*), Lupșa (*Lwpsa*), Ștefan (*Stephanus*), Iuan (*Iwan*), Radul (*Radwl*) și, respectiv, Domnica (*Dominica*), văduva lui Șerban (*Sorban*), toate în valoare de șapte mărci; două locuri drepte sau netede (*planas*) sesionale, în valoare de doi florini; o jumătate a unei păduri de stejar, bună pentru tăiere și pentru vinătoare, în valoare de 25 de mărci, avînd prin ea și un rîu cu pești, numit popular (în limba vorbită) Apa cu Păstrăvi (*Pyz-thrangoswyz*), în valoare de o marcă și jumătate; a patra parte a altui riu cu pești, aflat tot acolo, în valoare de doi florini și 25 de solizi, în moneda curentă de atunci, calculînd o sută de solizi la un florin; de asemenea, 136,5 iugăre de pămînt arător, în valoare de opt mărci și jumătate; un finaț de 34 de cosași, în valoare de 34 de florini de aur, precum și o jumătate de puț sau izvor curgător, socotit la o marcă și jumătate. După aceasta, omul capitlului cu cel al voievodului, de față cu vecinii și megieșii, s-au dus la cealaltă jumătate a moșiei Bar, procedînd și aici la hotărnicirea și la prețuirea cuvenită: două sesii iobăgești, în care locuiau Tatul (*Thathwl*) și, respectiv, Domnica (*Dominica*), văduva lui Iuan (*Iwan*), apreciate la valoarea de două mărci; trei locuri goale (*vacua*) și fără construcții pe ele, în valoare de o marcă; o moară cu roată (*subtus volvens*), prețuită la zece mărci; jumătatea pădurii de stejar pomenite mai sus, în valoare de 25 de mărci; o jumătate de puț curgător, de o marcă și jumătate; 86,5 iugăre de pămînt arător, estimate la șase mărci; altă jumătate de apă curgătoare, amintită și mai sus, în valoare de o marcă și jumătate; un sfert dintr-o altă apă curgătoare sus-zisă, apreciată la doi florini și 25 de solizi și un finaț de 24,5 cosași, în valoare de 24 de florini de aur⁹. Cu alte cuvinte, în posesiunea Bar luată în ansamblu erau nouă sesii iobăgești locuite și trei nelocuite, plus o suprafață relativ mare de pămînt arător, ca rezervă seniorială.

Fostul cnezat al Barului a fost stăpînit la începutul secolului al XV-lea de cîteva familii cneziale locale hațegane, alături de care, cu timpul, după 1418, vor mai deține posesiuni aici și urmașii lui Lelu de Rîu Bărbat; din 1458, încep să posede părți din Bar și Cîndeștii de Rîu de Mori¹⁰. În 1457, un important document arată iarăși că urmași ai vechilor stăpîni locali, anume Stan și Dan, fiii lui Dragomir și Neagu, fiul Voievodului (sau al lui Voievod) de Bar, își întăresc prin confirmare regală dreptul lor vechi asupra unei treimi din Bar¹¹. În 1458, Cîndeștii obțin recunoaștere scrisă pentru un sfert din Bar. Eliminînd pe rînd alți competitori, pînă în 1496, familia Cîndeștilor de Rîu de Mori ajunge să stăpînească o jumătate din moșia Bar și speră să obțină chiar mai mult, în detrimentul lui Dragomir și Neagu de Bar, care se opun însă, cum s-a văzut, încercării de uzurpare.

În lipsa urbariilor pentru veacul al XV-lea, considerăm că asemenea documente, adevărate inventare ale moșiilor românești, prezintă o

⁹ Ibidem.

¹⁰ Ioan A. Pop, *Despre existența voievozilor și a instituției voievodale în Țara Hațegului pînă în veacul al XV-lea*, în *ActaMN*, 1983, XX, p. 149—152.

¹¹ *Idem*, p. 148.

importanță deosebită. Constatăm la început că Mihail Cindea — membru mareant al celei mai puternice familii din districtul Hațegului — a putut ridica de pe o mare parte a moșiilor sale circa 300 de iobagi. Apoi, se remarcă faptul că din posesiunea Fărcădinul de Jos s-au zălogit Cindeștilor cinci sesii iobăgești, existînd posibilitatea să mai fie zălogite două. Probabil că aceste șapte sesii nu reprezentau decît jumătate din posesiunea respectivă. În Bar, par să existe douăsprezece sesii iobăgești, fără a lua în calcul și Baru Mic, unde stăpîneau sălășenii și cei din Strei-sîngeorgiu¹². În aceste condiții, media de cincisprezece sesii iobăgești de posesiune pare rezonabilă, deși vechea structură pe cnezate și-a găsit cu mare greutate reflectarea deplină în noua împărțire pe posesiuni. Documentele aduc prețioase date și despre valoarea acestor bunuri imobiliare și funciare: o sesie locuită valorează o marcă, dar o pădure (cît de întinsă?) prețuiește cincizeci de mărci (pădurea avînd ghindă pentru porci, lemn de tăiat și animale pentru vînătoare); circa cincisprezece iugăre de pămînt arător costă o marcă, dar o moară este zece mărci, iar un finaț de un cosaș înseamnă un florin. Cu alte cuvinte, o sesie are aceeași valoare ca cincisprezece iugăre de pămînt arabil, dar o pădure este de cincizeci de ori mai mult decît fiecare din acestea două, iar o moară prețuiește cît zece sesii iobăgești locuite.

Desigur, toate aceste date sînt legate de familia Cindeștilor de Rîu de Mori, sprijinitoare ferventă a politicii lui Iancu de Hunedoara, stăpîna unui întins domeniu în districtul Hațeg și în afara acestuia, deținătoare de-a lungul vremii a unor importante dregătorii, posesoarea unor curți nobiliare, cetăți și biserici¹³. În jurul Cindeștilor gravitau o serie de „familiari“ (*familiares*), adevărați vasali mărunți, nobili de origine cnezială sau cnezi ajunși supuși pe propriile pămînturi. Era firesc ca disputele între rude și nevoia de adaptare rapidă să conducă și în cazul acestei puternice familii românești la ieșiri din indiviziune, la hotărniciri și chiar la inventarierea bunurilor imobiliare ale unor posesiuni. Prin asemenea acțiuni, este pusă în lumină tot mai clar o lume românească de stăpîni și de supuși, o lume tot mai mult adaptată modelului feudal apusean, aflată în dispute înverșunate pentru stăpînirea pămîntului. Dar este o lume care, la nivelul acestor mici nobili de origine cnezială și al supușilor lor — cu nume ca Stan, Ioan Sărăcin, Lupșa, Voinea, Radul sau Domnica — își păstrează în mare măsură nealterat specificul etnic românesc¹⁴. În această lume se va naște Daniel din Zlaști, care la 1599, la Șelimbăr, va trece de partea lui Mihai Viteazul, care era „domn din neamul său“, și tot de aici, în veacul luminilor, se va recruta o parte din elita mișcării moderne de emancipare națională românească.

IOAN-AUREL POP

¹² *Ibid.*, p. 150.

¹³ Vezi R. Popa, *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 117—118, 166—168, 192—194 și 221—225; A. A. Rusu, *op. cit.*, passim.

¹⁴ Vezi Ioan A. Pop, *Instituții medievale românești*, Cluj-Napoca, 1991, p. 59—67 și 85—101.

**STRUCTURES SOCIALES ET PATRIMONIALES DE CERTAINES DOMAINES
DU PAYS DE HAȚEG À LA FIN DU XVe SIÈCLE**

(Résumé)

On analyse l'état et la structure sociale de certaines familles roumaines du Pays de Hațeg, groupées autour du fort clan des Cârdea. Un nombre de documents de propriété sont utilisés comme source historique.